

Kuidas koolinoored tähistasid vabariigi aastapäeva 24. veebruaril 1941

Kaupo Deemant

Sõjaeelse Eesti õpilaskonna valdavale enamusele oli oma riik iseenesestmõistetav. Väga valuliselt elati üle maa okupeerimine, omariikluse kaotus ja võõra võimu sisseseadmine. Oli õpilaste spontaanseid väljaastumisi, tekkis õppiva noorsoo põrandaaluseid organisatsioone. Paljud tulipäised isamaaliselt meelestatud ja elukogemusteta noored vahistati ning nad kadusid aastakümneteks teadmatusse. Noortele olid pühad Vabadussõja mälestussambad, ärakeelatud sinimustvalge rahvuslipp ja mitmesugused tähtpäevad, millest olulisim oli Eesti Vabariigi aastapäev 24. veebruaril.

Paljudes koolides tähistasid õpilased 24. veebruaril varjamatult vabariigi aastapäeva. Esirinnas olid Tallinna koolid. Punavõimudele oli see nii rabav, et koolides toimunu väljaselgitamiseks moodustati omaette komisjon. Nuuskimise tulemuste kohta koostas komisjon 12. märtsil masinakirjas mitmelehelise akti tindiga kirjutatud märkega "Salajane" esilehe ülemisel serval. Akti tekst algas järgmiselt: "Ühenduses demonstratsioonidega, mis toimusid koolides 24. veebruaril k.a., moodustati komisjon, millesse kuulusid: esimehena T.(allinna) Rahvahariduse osakonna juhataja sms T. Maran, EK(b)P Tallinna Komitee esindajana sms Tenno ja Sverdlov." Akti tindiga kirjutatud mustandis on veel täiendavalt kirjas: "Komisjon külastas kooli, kuulas üle juhatajaid, õpetajaid ja õpilasi ning tegi kindlaks järgmised faktid."¹

Faktide üleslugemine algas II Keskkooliga (I Keskkooli ei olnud mainitud). Umbes viiendik õpilastest oli riietatud tavalisest pidulikumalt. Kolm õpilast laulsid tundide lõpus "Eestimaa, su meheleel". 24. veebruaril ilmunud õppeaasta esimese seinalehe punased pinnad olid kaetud mustaga (ilmselt oli tegu sinimustvalge kombinatsiooniga). Õpetaja Ussisoo kandis sinimustvalget lipsu ning tema klassitulek kutsus õpilastes esile juubelduse. Komisjon leidis, et koolijuhataja Lipping on liiga nõrk, sest ta ei teatanud, nagu korraldused nõudsid, sellest rahvahariduse osakonda. Otsustati, et Lipping tuleb asendada uue mehega, Ussisoo tegevust aga edaspidi pidevalt jälgida.²

III Keskkooli direktor Vihalem oli komisjoni arvates valvas ja distsiplineeritud isik, kes teatas koolis esinenud väärnähetest õigeaegselt. Üks õpilane oli leidnud oma raamatute vahelt kontrrevolutsioonilise sisuga lendlehti, teine aga jaganud sinimustvalgeid lipukesti.³

IV Keskkoolis oli üheksal viienda klassi tüdrukul kleitidel sinine krae. Tüdrukute nimed oli juhataja asetäitja teatanud rahvahariduse osakonda hilinemisega, mille eest talle tehti märkus.⁴

V Keskkooli kohta oli mainitud, et seal oli puudujate arv tavalisest suurem. Peale muude väärnähetes süüdistasid komnoored õpetaja Simsonit nõukogudevastases meelsuses.⁵

VI Keskkooli ei ole aruandes mainitud. VII Keskkoolis oli umbes 50 naisõpilast läinud aastases vormikleidis ja kandis pidulikku laia kraed. I klassi õpilane Heino Matto oli kopeerinud Pätsi ja Laidoneri pildid ja asestanud need joonistustunnis seinale. Komisjon pahandas, et õpetaja Lepik ei teinud õpetunni jooksul piltidest väljagi. Leiti, et koolijuhataja on liiga passiivne, mistõttu ta tuleb asendada uue isikuga.⁶

Ka VIII ja XI Keskkoolis ning Tütarlaste Kommertskoolis oli osa õpilasi riietanud en-

¹ ERAF, f. 1, n. 1, s. 262, l. 90–93.

² Sealsamas, l. 93.

³ Sealsamas, l. 94.

⁴ Sealsamas, l. 94.

⁵ Sealsamas, l. 94.

⁶ Sealsamas, l. 94.

**ELKNÜ Tartumaa
Komitee**
88115maja — Tartu
Telef.: kantselei 48-11
sekretär 44-48

ELKNÜ
KESKKOMITEE

SAADUD 26. II 1941

Nr. 503 07

Tartus, 25. II 1941

Nr. _____

ELKNÜ Keskkomiteele

aruanne Tartu koolide kohta 24.02.41.a.

*Alates 24.02. Tartu koolides mõõdukas rahvus-
kult. seminaris siles klassis piirit. vahetunnid laulda hümni,
keid ühe kommunistliku noore valitsustunnisel rahustati selle
ühikommune ka keht.*

*II keskkoolis uus kommunistlik noor tulli algorgi
sekretäri juurde ja noori Felle õnne 24. veeb. puhul. Õnne-
tatud komnoori kehtis võtta ELKNÜ Tartumaa Komitee viisikoda.*

*Kõige raskem ei aga II keskkooliga. Juba kom.
noorpoolse valituse kehtis teatada algorgi sekretäri poolelt,
et õpilased on juba muutunud riides. Tütarlapsed ei näinud valgas
kombinatoris ei näinud, kaelas ristid ja rannagused medal-
jonid ühe-must. valge ja meenuga. Peale selle tütarlastel, mõnel
võib näha kael ühe-must. valgega. Tundides piirit. raakida,
et on pühia ja.*

*Teatatakse lähemas tulevikus kinnisõnne õhtupoolse
valituse ajal me keht. P. et ei järgunud - ühe klassis*

ELKNÜ Tartumaa komitee
aruanne ELKNÜ Kk-le.

nast pidulikumalt ja neist ühe kooli III klassi õpilased olid üht komnoort õrritanud sinimustvalgete lindikestega.⁷

Tütarlaste ametikoolis oli II klass ilmselt protesti märgiks riietanud ennast mustadesse kleitidesse.⁸

Naiskutsekooli II kudumisklassi õpilased olid pannud rinda kolmevärvilised lipukesed. Õpetaja korraldusele lipukesed ära võtta polnud kaks õpilast kohe reageerinud. Karistuseks määrati kolmele agaramale õpilasele 3 miinuspunkti sotsialistliku võistluse tabelisse.⁹

Poeglaste II Ametikoolis olid õpilased ja kooliteenijad võtnud keldris napsu, kusjuures kooliteenija Rennit oli keldrilakke kinnitanud sinimustvalge lipu. Selle eest Rennit vallandati. Õppejõududest ja komsomolisekretäridest "tribunal" otsustas halva käitumise pärast neli üle 20-aastast õpilast koolist kõrvaldada, viit õpilast karistati valju noomitusega.¹⁰

Trükitööstuse ja Rakenduskutsekoolis oli umbes veerand õpilastest pidulikus rõivastuses. Omapead jäämise tõttu kogunesid õpi-

lased ühte klassi ning laulsid "Kuldrannakest", "Eesti lippu" ja teisi isamaalisi laule.¹¹

Kokkuvõttes tegi komisjon mitmeid ettepanekuid. Nendest olulisemad olid: koolide juhatajad pidid hoolsamini jälgima koolielu, õppejõude ja eriti klassijuhatajate tegevust. Klassijuhatajaid aga kohustati oma klassi ulatuses välja selgitama kontrrevolutsioonilist meelsust levitavad õpilased, nad teistest moraalselt isoleerima. Kui see aga ei õnnestu, siis tuli nende õpilaste nimed teatada rahvahariduse osakonnale.¹²

Tartu koolides toimunu kohta saab mõningase ülevaate ELKNÜ Tartumaa komitee sekretäri (allkiri ei ole loetav) aruandest ELKNÜ Keskkomiteele. Seminarkooli ühes klassis oli püütud laulda endist Eesti hümnit. II Keskkoolis oli üks komnoor soovinud algorganisatsiooni sekretärile õnne 24. veebruari puhul. Kõige pingelisem olukord oli aga V Keskkoolis. Hommikupoolse vahetuse õpilased olid komsomoli algorganisatsiooni sekretäri ettekandmise järgi pidulikult riides, tütarlapsed sinimustvalge kombinatsiooniga rõivastuses, kaelas ristid, medaljonid jne. Õhtupoolikul kooli läinud aruandja nägi pidulikult rõivastatud koolinoori, paljudel rinnas sinimustvalged linnid. Noorte meeleolu oli sõjakas, kontrollija kuulis tüdrukute repliike: mis need võõrad otsivad meie koolist

⁷ ERAF, f. 1, n. 1, s. 262, l. 95.

⁸ Sealsamas, l. 95.

⁹ Sealsamas, l. 95.

¹⁰ Sealsamas, l. 95.

¹¹ Sealsamas, l. 95.

¹² Sealsamas, l. 96.

jne. Kooli direktor Sütt oli avalikult rahvuslikult meelestatud, öeldes komsomolisekretärile, et kõigil on riietumisvabadus ja õpilaste demonstratiivne käitumine pole talle üldse tähtis. Komnoori oli ta nimetanud karjeristideks. Pärastpoole selgus, et õpilasi oli kogunenud ka Maarja kalmistule Kuperjanovi hauale, kuhu nad viisid pärgi ja sinimustvalgeid lippe, ning süütasid seal küünlaid. Kohale jõudnud NKVD mehed kõrvaldasid pärjad, lipud ja küünlad, õpilased olid aga juba kalmistult lahkunud.¹³

Viljandimaa parteikomitee informatsioonis Tallinna ülemusele oli mainitud, et ühenduses endise Eesti Vabariigi aastapäevaga, 24. veebruariga “näitasid klassivaenlased jälle aktiivset tegevust”. Kolga-Jaani alevis lehvis 24. veebruari hommikul ühe maja katusel endise kodanliku Eesti Vabariigi lipp. Mustla linnas olid aga ühe kõrge maja seinale üles pandud Pätsi ja Laidoneri pildid. Viljandis olid lastepäevakodu ja maakonna täitevkomitee ustele kleebitud paberist sini-must-valged lipud. Samuti oli kalmistul “klassisõjas” 1918–1920 langenud sõjaväelaste haudadele 23. veebruari õhtul pandud põlevad küünlad.¹⁴ Viljandis kordasaadetu oli koolinoorte töö. Nimelt tegutses linna II Keskkoolis noorte põrandaalune organisatsioon, kes kavatses hankida relvi. Nad levitasid lendlehti, ümbertehtud sõnadega “Internatsionaali” ja muid tolleaegseid pilkelaule. Veebruaris kirjutasid nad koolimaja vastas olevale plangule ülekuulamisprotokolli sõnastuses “Kontrerevolutsioonilise sõnastusega laused “Elagu Eesti” ja “Komnoored-tallalakujad”. Organisatsioon avastati ja sinna kuulunud koolinoored vahistati. 5. detsembril 1941. a. mõistis sõjatribunal Kirovi vanglas neli organisatsiooni liiget surma ja nad lasti maha 9. detsembril 1941. a.¹⁵

Mõnevõrra raske on uskuda, et Eesti Vabariigi aastapäeva meenutati rahvuslikus vaimus ka piiriäärses Petseri keskkoolis. Nii märkis Petserimaa parteikomitee sekretär A. Ovsjannikov oma venekeelses aruandes, et 22. veebruaril tähistati Petseri keskkoolis Punaarmee 23. aastapäeva, mis langes kokku Eesti endise “iseseisvuse” aastapäevaga. Kel-

legi sm. Baturini ettepanekule kaunistada klassiruum Punaarmee aastapäeva puhul vastas kogu klass kategoorilise keeldumisega. Teise vahetuse ajal hakkasid õpilased klassi kaunistama Eesti Vabariigi lippudega. Õpilane Karolin joonistas neid tahvlile kunstipärasel vormis, kusjuures mõned õpilased aitasid teda.¹⁶

24. veebruaril klassi tulles avastasid kaks komnoort, et komsomoli seinaleht on kadunud. Seinalt olid kadunud ka Lenini, Molotovi ja Kalinini portreed. Nende asemel olid seintele pandud eesti kirjanike portreed. Otsimise peale leidsid komnoored seinalehe kapi tagant ja NSV Liidu juhtide portreed kapist. Juhtunust teatati kohe direktorile. Korrapidaja-õpilasel Tirrulil kästi riigijuhtide pildid vanale kohale tagasi panna, see aga teatas kategooriliselt: “Ei! Ma ei hakka neid puutama!” Geograafia tunnis tõi korrapidaja klassi vanade Poola ja Soome piiridega kaardi. Üks komnoor hakkas kaardile joonistama uusi piire, selle peale korrapidaja Tirrul karjus: “Ära riku kaarti ära!” Kõik õpilased olid rõivastatud rahvuslikesse sinimustvalgetesse värvidesse, tüdrukud olid vanades gümnaasiumivormides. Kõik õpilased (Nii on tekstis – K.D.) olid komnoorte vastu vaenulikult meelestatud, rääkisid omavahel, kogusid raha ja valmistusid tõenäoliselt mingiks peoks. Kahjuks pole aga teada aktiivselt meelt avaldanud õpilaste saatus.¹⁷

EK(b)P Keskkomitee Koolideosakonna juhataja A. Raua täiesti salajases kirjas ENSV Hariduse Rahvakomissarile 7. märtsist 1941. a. on öeldud, et 24. veebruaril toimus Võrumaal Kasaritsa vallas Sammuka algkoolis õpilaste kontrerevolutsiooniline demonstratsioon. Harjumaal olevat Rae algkooli juhataja 24. veebruaril lasknud õpilastel laulda endist kodanlikku hümni ja sealjuures käitunud ta Stalini pildi suhtes kontrerevolutsioo-

¹³ Sealsamas, 1. 78, 78p.

¹⁴ ERAF, f. 1, n. 9, s. 57, l. 77.

¹⁵ K. Deemant. Unustatud võitlejad. – Võru koolipoiste põrandaalune leht aastast 1945, Ugandi. 6. detsember 2001, nr. 25.

¹⁶ ERAF, p.1, n. 1, s. 262, l. 84–85.

¹⁷ Sealsamas, 1. 85–86.

niliselt. Paluti Petseri keskkooli direktor Usai viivitamatult töölt kõrvaldada, sest ta ei teosta koolis “kommunistlikku kasvatust ja varjab kooli õpilaste kontrrevolutsioonilist tegevust”.¹⁸

Analoogselt salajases kirjas 10. märtsist teatab A. Raud ENSV Hariduse Rahvakomissarile, et “Valga Keskkoolis oli 24. veebruaril massilisi puudumisi. Õpilased olid sel päeval koolis uutes riietes ja demonstreeriva käitumisega.” Edasi palub ta hariduse rahvakomissari, et see teeks korralduse, mille järgi Valga koolis tehtaks vastavates õppeainetes selgitustööd “endise kodanliku vabariigi ja ta tekkimise kohta”.¹⁹

On täiesti võimalik, et Eesti Vabariigi aastapäeva tähistati teisteski koolides. Teadaolevalt fikseerisid okupatsioonivõimud ja nende käsilased lillede, pärgade ja rahvuslipukeste panemist Vabadussõja mälestusmärkide jalamile ja Vabadussõjas langenute kalmudele. Nii näiteks parteisekretär A. Stammi aruande järgi keskkomitee pandi Virumaal 24. veebruari öösel pärgi ja sinimustvalgeid lippe “Vabadussõja mälestusmärkide asemele Kohtla-Järvel, Mäetagusel, Roelas ja Lügánusel”. Lügánuse mälestussamba asemele olid pärjad ja lipud pandud välja juba hommikul. Pärjad ja lipud kõrvaldati, lõhutud mälestussamba alus võeti valve alla. Hilja õhtul tabati kaks pärgi toonud “noormeest”. Seejärel korraldasid kohalikud võimumehed Lügánuse kirikus põhjaliku rüüstamise. Ümbuskonna elanike pahameel oli nii suur, et neli kiriku sisustuse sodiks peksjat, kelle hulgas oli kaks miilitsatöötajat, anti kohtu alla ja neid karistati 1,5–3-aastase vabadusekaotusega.²⁰

Eespool kirja pandu põhjal võib öelda, et koolinoorte Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamised olid rahulikud, soliidsed ja seisnesid põhiliselt pidulikus rõivastuses koolitulekus, sinimustvalgete lipukeste rindapanekus, isamaaliste laulude laulmises, rahvuslippude

väljapanekus, küünalde süütamises ning lillede panemises Vabadussõja sangarite haudadele jne.

Kuid esimesel punasel okupatsiooniasstal 1940–1941 oli teistsuguseidki koolinoorte võõra võimu ja nende käsilaste vastaseid väljaastumisi. Nende hulka kuulusid mitmesugused kirjutused plankudel ja seintel, valimisplakatite, loosungite ja punategelaste piltide mahakiskumised ja rikkumised. Iseloomustagu seda alljärgnev näide. 21. märtsil 1941. a. saatis eelmainitud EK(b)P KK kooliosakonna juhataja, Venemaa eestlane A. Raud ENSV Hariduse Rahvakomissariaati sms. N. Andresenile järgmise lühikese salajase kirja: “Harjumaa Kaberneeme kooli klotseti seinale oli knopkadega kinnitatud sms. Stalini pilt ja see mustusega määritud. Süüdlas-kontrrevolutsionääri pole tabatud.” Edasi paluti “uurida selles koolis poliitilist kasvatust viimase kõvendamise... ja poliitilise valvsuse kindlustamise eesmärgil”.²¹

Võib-olla on vaja selgituseks öelda, et eelmainitud näited olid toleaegete rahvuslikult meelestatud koolinoorte üks võitlusvorme. Selline tegevus ei rahuldanud neid kaugeltki. Paljudele olid eeskujuks Vabadussõja-aegsed õppursõdurid.

Arhiiviandmete ja trükis avaldatu põhjal võib väita, et 1941. aasta sõjasuvel oli metsavendade hulgas üksjagu koolipoisse, kes, relv käes, võitlesid okupantide ja nende käsilaste vastu, viimaste hulgas võis leida ka hiljutisi koolikaaslastest komnoori.

Kaupo Deemant

(1936)

Lõpetas Tartu ülikooli 1962. aastal ajaloolase-arheoloogina. Kaitses 1993. aastal magistritöö arheoloogiast. Töötas 1962. kuni 2002. aastani Tallinna Linnamuuseumis. Sõjaajaloolane.

¹⁸ ERAF, p. 1, n. 1, s. 262, l. 79.

¹⁹ Sealsamas, l. 98.

²⁰ ERAF, p. 1, n. 1, s. 180, l. 1,2,5,6,10.

²¹ ERAF, f. 1, s. 262, l. 104.